

МІЖНАРОДНЫ КАНГРЭС ДАСЛЕДЧЫКАЎ БЕЛАРУСІ

Секцыя 1. Вялікае княства Літоўскае: факт і ідэя

Панэль 1.1. Грамадскія і палітычныя інстытуты

Наталля Сліж

“Станаўленне інстытуту шлюбу ў заканадаўстве ВКЛ”

Фарміраванне інстытуту шлюбу ў грамадстве заняло вялікі прамежак часу. Важным момантам у кадыфікацыі шлюбных дачыненняў стаў Статут 1529 г. Ён замацаваў традыцыі і звычаі, якія склаліся на той час, улічыў судовую практыку. Ён стаў асноўным дакументам, якім кіраваліся суды. Аднак практыка паказала неабходнасць дапрацоўкі заканадаўства. Таму Статут 1566 г. меў больш артыкулаў прысвечаных шлюбу. Яго артыкулы з некаторымі зменамі ўвайшлі ў Статут 1588 г.

Уладзімір Фёдараў

“Шлях да дыскрымінацыі ці страта магчымасцей на поўнае першыства ў дзяржаве? Месца і роля праваслаўнай знаці ў палітычным жыцці ВКЛ (канец XIV – першая трэць XV стст.).”

Крэўская унія і рэалізацыя Ягайлам яе пастановаў адкрылі новы этап у гісторыі ВКЛ. Азначаныя мерапрыемствы, сярод іншага, адбіліся і на становішчы знаці гэтай дзяржавы. Каталіцкі хрост манарха і Літвы, упрывілеяванне актамі ад 20 і 22 лютага 1387 г. літоўскіх баяр-каталікоў, паставілі крыж на верагодным ўсталяванні праваслаўя ў якасці дзяржаўнай рэлігіі і магчымасці дасягнення праваслаўнай знацю поўнага першыства ў дзяржаве (падставы для чаго да 1385 г. стваралі рэлігійныя канверсіі большасці Гедзімінавічаў і некаторых менш тытулаваных прадстаўнікоў літоўскай знаці). Факт надання нобілям-каталікам прывілегій віленскімі актамі 1387 г. і Гарадзельскім прывілеем 1413 г. у гістарыяграфіі традыцыйна трактуецца як дыскрымінацыйныя захавы ў адносінах да праваслаўнай знаці. Дзеля стварэння жа больш поўнай карціны трэба пагледзець, наколькі адбіліся азначаныя мерапрыемствы на становішчы таго ці іншага праваслаўнага нобіля альбо рода,

У першыя гады пасля Крэўскай уніі праваслаўныя князі і баяры працягвалі ўтрымліваць свае ранейшыя пазіцыі ў палітычнай эліце дзяржавы. Гэта было абумоўлена іх паходжаннем і ранейшым статусам у дзяржаве. Праўда, хутка пазіцыі найбольш уплывовай групы з іх – князёў-Гедзімінавічаў, былі падарваныя палітыкай Вітаўта па цэнтралізацыі дзяржавы. Як падаецца, менавіта такія захавы, якія не насілі характара рэлігійных абмежаванняў, адыгралі галоўную ролю ў падрыве пазіцый праваслаўнай знаці.

Высокае, калі не дамінуючае, становішча найбуйнейшых каталіцкіх родаў з ліку літоўскага баярства, якога яны дасягнулі ў канцы XIV – пачатку XV стст., замацаваў Гарадзельскі акт ад 2 лістапада 1413 г. Ён працягваў ранейшую традыцыю ўпрывілеявання часткі каталіцкага наблітэта. Але прыняцце гэтых пастановаў не з’яўлялася нечым радыкальна новым. Хутчэй, яно ішло ў рэчышчы палітыкі, якая стала праводзіцца асабліва актыўна пасля 1392 г. Зніжэнне агульнай ролі праваслаўных удзельных князёў ў палітычным жыцці дзяржавы ішло якраз паралельна з узростам вагі вышэйшага літоўскага

баярства (пераважна ахрышчанага паводле рымскага абрада) і ўпрывіляваннямі каталіцтва як афіцыйнай канфесіі. Гарадзельскі акт чарговы раз пацвердзіў і замацаваў гэтую тэндэнцыю.

Праваслаўнае веравызнанне таго ці іншага прадстаўніка знаці ВКЛ і пасля Гарадзельскіх пастаноў не стала прычынай, паводле якой ён не мог належыць да вышэйшых уладных колаў дзяржавы. Па-ранейшаму, асабістае становішча і ўплыў таго ці іншага нобіля ў ВКЛ вызначаліся яго паходжаннем і роднаснымі сувязямі, блізкасцю да вялікага князя, а таксама пасадай і памерам трыманняў. Прычым гэта датычылася не толькі князёў (нашчадкаў Гедзіміна, Гальшанскіх, Ямантавічаў), але і некаторых баярскіх родаў (Зяновічаў, Хадкевічаў).

Urszula Anna Pawluczuk

“Stosunki narodowościowe i wyznaniowe w XVIII-wiecznym Wilnie”.

Celem niniejszego wystąpienia jest ukazanie wzajemnych relacji pomiędzy przedstawicielami różnych wyznań i narodów w Wilnie w XVIII wieku. Jeśli patrzymy na te zjawiska z punktu widzenia sporów ideowo-religijnych, lub poprzez pryzmat polemik wyznaniowych, to odnosimy wrażenie nieustających walk toczonych między członkami pięciu w Wilnie wyznań chrześcijańskich oraz między chrześcijanami a Żydami i muzułmanami. Obok konfliktów ideowych funkcjonowało codzienne życie, gdzie spory wyznaniowo-narodowościowe nie odgrywały tak istotnego znaczenia. Oczywiście, między tak różnymi społecznościami musiały rodzić się napięcia, ale nie powstawały one wyłącznie na tle różnic wyznaniowych i narodowościowych. Władze miasta, świadome zagrożeń, szukały rozwiązań, kształtując ponadwyznaniową i ponadnarodowościową politykę wobec mieszkańców Wilna. Nawet w czasach saskich dostrzegano zalety z obecności na terenie miasta przedstawicieli innych wyznań i narodów. Polityka taka wymagała kompromisów nie tylko od mających słabszą pozycję mniejszości, ale też od „dominujących” rzymskokatolików. Obraz XVIII – wiecznego Wilna nie charakteryzuje się konfliktami ale wytworzonymi specyficznymi normami współżycia, tkwiącymi w swej genezie w jagiellońskiej stolicy państwa Wielkiego Księstwa Litewskiego. Takie wzajemne codzienne relacje akceptujące różnorodność wyznaniową i narodowościową były dla mieszkańców Wilna stanem normalnym.

Jadwiga Siedlecka-Siwuda

“Historyja miasteczka Szereszewo”

Tematem wystąpienia jest niewielkie dziś miasteczko Szereszewo, w czasach księcia Witolda wieś, u schyłku XVIII w. Wolne Miasto Królewskie Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Rozwinęło się dzięki korzystnemu położeniu na skrzyżowaniu europejskich szlaków handlowych północ-południe (Ryga-Wilno-Brześć-Kraków) i zachód-wschód (Poznań- Bielsk-Różana-Moskwa).

Gościńcem biegnącym środkiem miejscowości i całej „Włości Szereszewskiej”, oddzielającym Puszcę Białowieską od Szereszewskiej, tuż przed wjazdem na Bagno Dziki Nikor, podróżowały orszaki królewskie Jagiellonów, artyści, kupcy, posłowie i pielgrzymi, zostawiając zapiski w dziennikach i relacjach (Zygmunt Herberstein, Grzegorz Wołowicz, biskup Jerzy Radziwiłł, mapa Franza Hogenberga z 1579 r.) Ten fragment gościńca tworzy najlepiej na trasie do Krakowa zachowany układ urbanistyczny z XVI w., zaś kilkadziesiąt kilometrów liczący odcinek leśnego duktu między Kamieńcem Litewskim, Szereszewem i Bagnem Dziki Nikor jest najlepiej zachowanym fragmentem gościńca. Daje to asumpt do wpisania tego odcinka na listę zabytków ważnych dla kultury ludzkości, choć dzisiaj nie posiadają one nawet 3 kategorii ochrony według ustawy o ochronie zabytków na Białorusi.

„Dobra Szereszewskie” jako własność królewska od zakupu w 1536 r. przez królową Bonę i Zygmunta Augusta cieszyły się szczególnym statusem. Listę starostów otwiera Paweł Szymkowicz Giedroyc, „namiestnik królowej Bony szereszewski”, starostą szereszewskimi był m.in.: Lew Sapieha, Albrycht Władysław Radziwiłł i Jan Jerzy Detloff Flemming, ostatnim zaś - Adam Jerzy Czartoryski. Królowej Bonie miasteczko zawdzięcza istniejący do dziś układ urbanistyczny, rozplanowany wzdłuż gościńca (dziś główna ulica miasteczka), rynek i kościół (1537), Janowi Flemingowi budowę po pożarze nowej cerkwi i kościoła w 1760 r. Zachowała się drewniana dzwonnica przy Cerkwi pw. Narodzenia Przczystej Bogarodzicy i część wyposażenia świątyń, eksponowane w Muzeum Narodowym Białorusi w Mińsku. Jedna z rzeźb przypisywana jest Witowi Stwoszowi.

Szereszewo pełniło ważne funkcje administracyjne i handlowe w Wielkim Księstwie Litewskim. Od 1604 r. było centrum dekanatu sięgającego po Pińsk. Na rynku stał ratusz, cerkiew i synagoga oraz kramy, otoczone wianuszkami bogatych domów żydowskich.

Pochodził stąd Szymon Starowolski, chroniący skarby katedry wawelskiej podczas najazdu Szwedów w 1655 r., którego opis Polski należy do początków literatury podróżniczej. Przez 16 lat mieszkał tu i został pochowany w 1848 r. prof. Michał Bobrowski, odkrywca Rękopisów Supraskich. Wraz z grupą wykładowców Uniwersytetu Wileńskiego (Daniłowicz, Onacewicz, Jaroszewicz) rozpoczęli budowanie świadomości obywatela Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Wydarzenia i postaci wymagają dalszych badań, już dziś natomiast wiadomo, że w Szereszewie i innych małych miejscowościach tkwią nieprzebrane skarby, pozwalające czerpać z tradycji WKL. Ich upowszechnienie pozwoli Białorusinom powiązać zerwane nici z kulturą Europy. Choćby poprzez reaktywowanie szlaku jagiellońskiego.

Bulat R. Rakhimzyanov

“The Contest for Imperial Future: the Muslim Tatars of Lithuania-Ruthenia and Muscovy in Emulative State-Building, XV – XVI cc.”

Since the middle of the XV c. two states with considerable Slavic population – vast and powerful Lithuania and young but ambitious Muscovy – were contesting for the leading role on the territory of former Kievan Rus’. Since the middle of the XVI c. it became clear that Muscovy became the successor, not the challenger, of the disintegrated Golden Horde. Muscovy entered its new, imperial era, as an expansion-oriented despotic state. Lithuania, on the contrary, after the Union of Lublin in 1569 and formation of the Polish-Lithuanian Commonwealth became part of the Crown of the Polish Kingdom, Europe-oriented state. Both Muscovy and Lithuania-Ruthenia had Muslim Tatars as their ethnic components. But treatment of these Muslims differed a lot in two states. What was the role of the Tatar component in different political fates of Muscovy and Lithuania during the XV – XVI cc.?

Віктар Якубаў

“Інтэграцыя інфлянцкай шляхты ў сацыяльныя структуры ВКЛ”

Даследванні эвалюцыі сацыяльных структур і розных форм ідэнтычнасці, метады забеспячэння сістэмных сувязяў і барацьбы за захаванне межаў асобных сацыяльных груп з’яўляюцца актуальнымі для сучасных міждэсцыплінарных гуманітарных распрацовак. У ВКЛ існавала закрытая станаваая сацыяльная сістэма стратыфікацыі. Абараняючы манополію на прэстыжныя статусы грамадскай сістэмы статуты 1529 і 1588 гг. забаранялі заняцце любымі іншаземцамі дзяржаўных пасадак. Пасля Інфлянцкай вайны 1559–1582 гг. грамадства ВКЛ і Польшчы сутыкнулася з задачай інтэграцыі груп прывелеяванага остзейскага насельніцтва. Інтэграцыя ўскладнялася розніцай моваў, культур, канфесій.

Паводле “Інфлянцкай канстытуцыі 1589 г.” быў абвешчаны кандамініум Літвы і Кароны ў Інфлянтах. Прыбыткі падзяляліся паміж ВКЛ і Каронай, уладныя пасады ад старостваў і вышэй маглі займаць толькі караняжы і літвіны. Больш таго, пачаліся рэвізіі і канфіскацыі зямель, прысвоеных феадаламі пад час Інфлянцкай вайны. Частка інфлянцкай шляхты заявіла пратэсты і не з’яўдалася на перапісы з 1583 да 1599 г. Шляхам канфіскацый быў сфармаваны дзяржаўны зямельны фонд у якім было акумулявана 2/3 земляў паўднёвай Эстоніі. Іх атрымлівалі ў асноўным шляхцічы ВКЛ і Кароны, што стварала этнічную базу для інкарпарацыі праінцыі ў склад РП.

Становішча інфлянцаў палепшылася ў 1598 г. калі немцы былі дапушчаны ў сенат і вальны сойм РП (2 караняжа, 2 літвіна, 2 немца), а таксама да альтэрнаты ў правінцыі на роўні з палякамі і літвінамі. Але негатыўны досвед каланіяльнай палітыкі РП адгукнуўся пад час вайны са Швецыяй 1600–1609 гг., калі ў 1600 – 1602 гг. да 2/3 інфлянцкіх немцаў сталі “зброднікамі РП” і апынуліся ў праскрыпцыйных спісах. Тым не менш “Інфлянцкая ардынацыя 1607 г.” дапусціла нямецкую шляхту да атрымання ўладанняў і пасадаў у сваім краі “як агульнай Рэчы Паспалітай абывацелі” і дазволіла ажыццяўляць аперацыі з маёмасцю на тэрыторыі ВКЛ і Кароны на тых жа правах, што і мясцовым жыхарам.

Часамі найбольш спрыяльнымі для інтэграцыі немцаў у ВКЛ былі : 1) панаванне Жыгімонта Вазы пасля пачатку кампаній супраць Швецыі ў 1598 – 1629 гг. (Фарэнсбахі, Коссы, Тызенгаўзы, Бутлеры), 2) пачатак каралявання Уладыслава Вазы (Плятэнбергі, Плятэры) 3) панаванне саксонскай дынастыі, і пачатак каралявання С. Панятоўскага, калі остзейцы апынуліся на пачэсных пасадах у РП несуразмерных з іх колькасцю (Тызенгаўзы, Хільцэны) 4) пры падзелі РП і ў пачатку кіравання расійскай імперыяй зрабілі кар’еры Чапскія і Плятэры.

Пры С. Баторыі і Жыгімонце Вазе назіралася валюнтарысцкая каланізацыйная палітыка з боку ВКЛ і самаабмежаванне шлюбных партнёраў большасці нямецкіх фамілій аднапляменнікамі (Корны, Хільхены, Плятэры). Інтэграцыя немцаў у сацыяльную сістэму часцей за ўсё суправаджалася вайскавай і цывільнай службай, набыццём маёмкаў і замацоўвалася шлюбамі з прадстаўніцамі ВКЛ (Бутлеры і Коссы з Вансовічамі, Тызенгаўзы з Сапегамі, Фарэнсбахі з Кіселямі ў 1620-я гг., Корфы з Агінскімі ў сяр. 17 ст.). Інфлянцы не здолелі назапасіць вялікіх багаццяў ці зрабіць кар’ераў у рэлігійных і адукацыйных структурах ВКЛ. Свяцкія сувязі і кліентальныя адносіны з магнацкімі групамі ВКЛ былі найбольш эфектыўнымі механізмамі інтэграцыі інфлянцкай шляхты ў сацыяльныя структуры ВКЛ.

Панэль 1.2. Ідэі, паўсядзённасць, самасвядомасць

Яўген Глінскі

“Успрыняцце мінулага ў XVI стагоддзі: гісторыя ВКЛ як гісторыя рода”

Выклад гісторыі, так ці інакш, мае ў сваёй аснове **апавяд** пра мінулае, таму, на наш погляд, мэтазгодна пры даследаванні працэсу гістарыяпісання выкарыстоўваць набыткі тэорыі апавядання – нараталогіі (удалыя прыклады гэтага – шырокавядомыя працы Х. Уайта, Ф. Анкерсміта і іншых). Так, у межах нараталогіі быў распрацаваны падыход па вылучэнню “перцептыўнага пункту гледжання”, г.зн. “прызмы, праз якую падзеі ўспрымаюцца”. Галоўным пытаннем у такім выпадку робіцца: “Чыімі вачыма наратар глядзіць на падзеі?”. У дадзеным дакладзе будзе здзейснена спроба паказаць, як “родавы пункт гледжання” інтэрпрэтаваў мінулае ВКЛ у XVI стагоддзі.

Самай яскравай праявай “родавай перспектывы” ў ВКЛ з’яўляецца ліст канцлера Альбрэхта Гаштольда да каралевы Боны Сфорцы. У ім аўтар тлумачыць свой зварот да мінулага неабходнасцю даказаць “ужо прыроджаную ад продкаў маіх вернасць і адданасць [ВКЛ]”, абняслаўленую “яго ворагам” князем Канстанцінам Астрожскім. Такім чынам,

звесткі аб даўніне павінны былі падмацаваць дасягненні самога канцлера, таму згадваюцца слаўны чыны яго продкаў. Усё гэта завяршаецца тэзісам, “што прырода дзядоў пераходзіць на сыноў сыноў”. Гэты пастулат, а зн. і “родавая перспектыва” выкарыстоўваліся Гаштольдам і для паказу “чорнай гісторыі” сваіх ворагаў, таму ён падбірае факты, якія б сведчылі, што “русіны” здраджвалі ў мінулым, значыць здрадзяць і ў будучыні: напрыклад, “найвышэйшага князя русінаў – Слуцкага, якога два прадзеда боскім Казімірам, каралём і вялікім князем, сучаснага нашага найсвятлейшага пана бацькам, з той самай нагоды [імкненне захапіць уладу] па заслугах былі пакараны смерцю”. Кола сваіх ворагаў канцлер ВКЛ апісвае менавіта ў катэгорыях роднасных сувязяў: падкрэсліваецца, што Чартарыйскія, на якіх адных ускладзена Гаштольдам віна за забойства Жыгімонта Кейстутавіча, з’яўляюцца “братамі тых Слуцкіх і сваякамі папярэдніх змоўшчыкаў, русінаў”. Атрымліваецца, што ў Гаштольда адбор звестак грунтаваўся на неабходнасці падкрэсліць “генетычную” залежнасць учынкаў сучасных яму людзей (у тым ліку і сваіх) ад паводзінаў продкаў.

Адзнакі “родавай” гісторыі прысутнічаюць і ў “Аб пачатках...” (канец 70-х гг. XVI ст.) Мацея Стрыйкоўскага. Гэты твор прысвечаны князю Юрыю Алелькавічу Слуцкаму, да якога скіраваны наступны зварот: “Убачыш тут тады, Вашая Княская Міласць, упарадкаваную лінію продкаў сваіх і іх учынкаў”. Таксама Стрыйкоўскі называе прычыны, якія прымусілі яго напісаць працу, яны выяўляюць сугучнасць з “родавымі” гістарычнымі зацікаўленасцямі Альбрэхта Гаштольда: уславіць свой род (першая і чацвёртая прычыны) і адбіць пабудовы ворагаў (трэцяя прычына).

Аднак у наступнай сваёй працы – “Хроніцы” – Стрыйкоўскі адзначыў, што “не збіраецца прыслухваць нічым вушам, нікому ў праслаўленні родаў як старадаўніх, так і новаўзвышаных”, акрамя тых, хто працаваў на карысць дзяржаве. Тут, як бачым, храніст адыходзіць ад прыწყыпаў “родавай” гісторыі, але сам гэты адыход пацвярджае, што “родавы” пункт погляду існаваў у тыя часы і быў паказальна адкінуты храністам.

Нягледзячы на тое, што прыклады ўяўленняў аб мінулым як шэрагу пакаленняў продкаў былі ўласцівы для індаеўрапейскіх народаў (напрыклад, германцаў), у нетытулаванай літоўскай магнатэрыі яшчэ ў сярэдзіне XV ст. не было пачуцця гістарычнай пераемнасці з продкамі. Як вынікае, сітуацыя карэнным чынам змянілася ў першай чвэрці XVI ст., калі дзейнічаў Альбрэхт Гаштольд: менавіта магнаты сталі галоўнымі інспіратарамі “родавага” погляду на гісторыю.

Яна Тарасюк

“Асветніцтва ў Рэчы Паспалітай: ідэя кшталтавання новага грамадзяніна”

У сярэдзіне XVIII стагоддзя галоўнай задачай новага пакалення інтэлектуалаў Рэчы Паспалітай стала кшталтаванне адрознага ад сармацкай шляхты тыпу грамадзяніна. У гэты час распачата была барацьба са старым светапоглядам, які не даваў магчымасці праводзіць кардынальныя рэформы грамадства. Шляхта бачыла сябе прадаўжальнікам дэмакратычных традыцый, але яны ўжо не адпавядалі духу эпохі, якая ўсё болей набірала моц, – эпохі Асветніцтва з яе ідэямі натуральных правоў і роўнасці ўсіх людзей перад законам. Асветнікі ў сваіх прамовах у адзін голас казалі пра жахлівы стан, у якім знаходзіцца Рэч Паспалітая, пра неабходнасць зменаў у свядомасці грамадзян.

Сярод галоўных матываў, якія фігуруюць ў працах таго часу, трэба адзначыць матыў карэннага пералому ў адукацыі. Асветнікі бачылі ў панаванні езуіцкага спосабу выкладання прычыны агульнага інтэлектуальнага крызіса. Але гэта яшчэ і час палітычнага і эканамічнага крызіса, прычыны якога старая шляхта разглядала як лёс, спасланы Богам, але выйсця з яго не бачыла. Прыхільнікі новых поглядаў, у першую чаргу тых, што былі прапанаваныя фізіякратычнай школай, верылі ў тое, што правільная агульная адукацыя сфарміруе такі тып грамадзяніна, які будзе жыць не ўласнымі інтарэсамі, а інтарэсамі

ўсяго грамадства. Распрацоўкай такой праграмы навучання займалася створаная ў 1773 г. Адукацыйная камісія, заснавальнікамі якой былі не выкладчыкі школ і калегій, але палітычныя і грамадзскія дзеячы. Асноўнай яе мэтай стала ўніфікацыя школьнай і ўніверсітэцкай праграмы і падрыхтоўка пакалення, здольнага да крытычнага мыслення. Пашыраным стане меркаванне, што агульная адукацыя ёсць адзіным істотным сродкам як зрабіць народ шчаслівым, і які вярхоўная ўлада ў любым выпадку павінна ўжыць у першую чаргу.

У вачах тагачасных мысляроў Рэч Паспалітая паўстае як занядбаны край, лёс якога змрочаны спачатку пагрозай, а потым і рэальнасцю падзелаў. Яны стварылі досыць утапічны праект выратавання краіны праз уздым патрыятычных пачуццяў сярод моладзі. Асветнікі Рэчы Паспалітай задаюцца нацыянальным пытаннем: што мусіць чалавек рабіць не як істота, падуладная Богу і адказная толькі перад ім, але як носьбіт асаблівых рысаў таго грамадства, у якім ён існуе, як грамадзянін, адказны за лёс краіны. Асветнікаў не цікавіць чалавек асаблівы, яны шукаюць узаемазалежнасць чалавека і грамадства, а да таго ж іх цікавіць і ўласна стан Рэчы Паспалітай. І сярод усяго яны высоўваюць спіс “цнотаў добрага грамадзяніна”, які разумее сваю прыналежнасць да пэўнай традыцыі, ведае свае правы і абавязкі. Гэтыя цноты паўсюль прапагандаваліся, іх выхаванне павінна было стаць прыярытэтнай задачай навучальных устаноў.

Такім чынам, асветніцкая праграма перабудовы грамадства грунтавалася на ідэі агульнай адукацыі, ідэі натуральнага права, а таксама на веры ў надзейнасць розуму, які, на думку асветнікаў, выступае гарантам правільнасці абранага шляху.

Bruce Anderson

“John Calvin’s Correspondence with GDL Reformed Leaders: Phases of the Calvin/GDL relationship with outcomes for political theology”

Research question—Historians have long been interested in the influence of John Calvin on GDL, widely referencing Calvin’s interaction with GDL and sometimes investigating the GDL Reformed movement in-depth. However, while Calvin’s relationship to the GDL is often discussed as a secondary element in discourses on wider topics of GDL history, more attention could be given to extensive source analysis of the correspondence itself, found in Calvini Opera. In addition, most research to date has been done by social or political historians, not theologians. But an approach from the discipline of theology oriented to the development of theological ideas could yield new insights. After all, theology is a major element in the Calvin/GDL relationship.

The research question addressed in this paper is: What do we learn from Calvin’s correspondence about the nature of Calvin’s relationship with GDL Reformed leaders, and, in particular, whether their relationship was conducive to reception of Calvin’s political theology?

Methodology—Using historical theological methodology which focuses on the development of theological thought, this study examines the correspondence of Calvin with GDL Reformed. It employs quantitative analysis of correspondences contained in Calvini Opera as well as narrative interpretation of the correspondence between Calvin and GDL leaders, considering especially influences on their political theologies. From this, phases of the relationship are identified. Then, in light of these findings, Calvin and GDL Reformed’s political theologies are compared to assess whether they are aligned.

Conclusions—Findings show Calvin’s correspondence with GDL Reformed is indeed substantial and helps construct a narrative of their relationship. Calvin’s correspondence reveals several phases in the nature of the relationship, from enthusiasm and warm collaboration (1552-1556), to strained relationship (1557-1560), and finally to weariness and disengagement by Calvin (1560-1564).

While the relationship suffered a general decline through failed communications, flared tempers, and ill-timed events; Calvin’s political theology—at least as a general platform—shared

much common ground with GDL Reformed leaders, especially as both parties engaged Roman Catholics and Antitrinitarians in their own contexts. In the end, GDL Reformed rejected socio-political radical departures from Calvin and maintained correspondence with other Reformed leaders.

Sixteenth-century events are far off, but they raise questions for contemporary reflection about how theological ideas transfer between contexts and through relationships.

Ганна Міхальчук

“Дзяржаўны патрыятызм і нацыянальная самаідэнтыфікацыя ў беларуска-літоўскім летапісанні XVI ст.”

Эпоха Рэнэсансу характарызуецца паўсюдным узмацненнем нацыянальнай і гістрычнай самасвядомасці, калі кожны еўрапейскі народ імкнуўся да будавання ўласнага эга. Для гэтай мэты не толькі ствараюцца новыя міфалагізаваныя гісторыі, якая выводзяць народ ад славытых продкаў, але і шукаюцца канкрэтныя фактары дзяржаўнай уніфікацыі.

Імкненне магнатэрыі Вялікага Княства Літоўскага да стварэння ўласных падмуркаў нацыянальнай і дзяржаўнай ідэі знайшло сваё адлюстраванне ў агульнадзяржаўным беларуска-літоўскім летапісанні 16 ст. А менавіта – спісах Рачынскага, Красінскага, Румянцаўскім, Еўраінаўскім, Альшэўскага, Археалагічнага таварыства і Хроніцы Быхаўца.

Узмацненне нацыянальнай самасвядомасці эліты Вялікага Княства Літоўскага было абумоўлена не толькі агульнаеўрапейскай тэндэнцыяй да фарміравання ўласных нацыянальных канцэпцыяў, але таксама ўзмацненнем палітычных пазіцыяў суседніх дзяржаваў, Польскага Каралеўства і Маскоўскага Княства, якія імкнуліся да палітычнага і культурнага ўплыву на землях Вялікага Княства Літоўскага. Ужо з другой паловы 16 ст. Маскоўскае княства праводзіць актыўную палітыку з мэтай аб’яднання ўсіх рускіх земляў вакол Масквы. Мітраполія Кіеўская і ўсяе Русі ператвараецца ў Мітраполію Маскоўскую і ўсяе Русі; у 1505 годзе маскоўскі князь Васіль III абвясчае сябе ўладаром усяе Русі; ствараецца новая рымская дынастычная канцэпцыя маскоўскіх князёў, якая фактычна абгрунтоўвае права Рурыкавічаў на землі аж да Балтыйскага мора. Адначасова распаўсюджваецца сармацкая канцэпцыя паходжання польскай шляхты. У польскіх хроніках 15-16 ст. гісторыя Польскага Каралеўства выразна ўзвышаецца ў параўнанні з гісторыяй Вялікага Княства Літоўскага.

Як вынік – у беларуска-літоўскіх летапісах 16 ст. гісторыя Вялікага Княства Літоўскага паказана ў адпаведнасці з новымі палітычнымі арыентамі. Летапісы напаўняюцца новымі патрыятычнымі канцэпцыямі, якія падкрэсліваюць старажытнае паходжанне і славетную гісторыю Вялікага Княства Літоўскага, а таксама паказваюць, што гісторыя княства мела свой адметны шлях і ні Польскае Каралеўства, ні Маскоўскае княства не мелі ніякага ўплыву ані на яго гісторыю, ані на хрысціянізацыю земляў Вялікага Княства Літоўскага. Летапісы напаўняюцца адмысловымі сюжэтамі, у якіх прадстаўлены знакавыя для гісторыі Вялікага Княства Літоўскага падзеі, галоўная роля ў якіх адведзена беларуска-літоўскім князям і магнатам.

Адной з галоўных задачаў новай міфалагізаванай гісторыі і новых патрыятычных канцэпцыяў, прадстаўленых у беларуска-літоўскіх летапісах 16 ст., становіцца аб’яднанне “рускага” і “літоўскага” элементаў Вялікага Княства Літоўскага і абгрунтаванне права вялікіх князёў літоўскіх на валоданне рускімі землямі. Як вынік – у беларуска-літоўскіх летапісах прадстаўлена панадрэлігійная канцэпцыя самаідэнтыфікацыі дзяржаўнай эліты Вялікага Княства Літоўскага. Адным з галоўных фактараў яднання “рускага” і “літоўскага” элементаў становіцца абгрунтаванне прыналежнасці рускіх князёў да рымскай дынастыі, заснаванай Палямонам і чатырма знатнымі родамі Калюмнаў, Кітаўрасаў, Урсінаў, Ружаў. Аналізу спосабаў стварэння новых патрыятычных

канцэпцыяў і новага праекта сааідэнтыфікацыі дзяржаўнай эліты Вялікага Княства Літоўскага прысвечаны заяўлены выступ.

Алег Дзярновіч

“Генеалогія Літвы”: Да праблемы эвалюцыі этнічных і сацыяльных супольнасцяў у познім Сярэднявеччы і раннім Новым часе”

Антыэвалюцыйны погляд на гісторыю такіх культурна-палітычных з’яў, як Літва, дазваляе спараджаць, ужо ў Найноўшым часе, цэлую плыму гістарыяграфічных канцэпцый, у цэнтры ўвагі якіх знаходзяцца этнічныя інтэрпрэтацый падзей палітычнай гісторыі. Ці ж заўжды “Літва” заставалася тым нязменным, вакол якога і адбываліся палемікі ды цывілізацыйныя змены ў нашым рэгіёне? Адказ на гэтае пытанне запатрабуе прасачыць эвалюцыю канцэпта Літва на працягу, як для нашага рэгіёна, даволі працяглага тысячагадовага перыяду пісьмовай гісторыі. Паспрабуем жа тут засяродзіцца на пачатковым этапе функцыянавання Літвы ў гістарычным наратыве, а таксама на перыядзе максімальнага, у сэнсе абшараў і інстытутаў, пашырэння Літвы. Храналагічна гэтыя працэсы ахопліваюць позняе Сярэднявечча і ранні Новы час, а іх характарыстыка можа быць названая “генеалогіяй Літвы”.

1. Першыя прыгадкі: Этап знешняй фіксацыі

Гісторыя падарожжа Бруна з Кверфурта; Рускія летапісы.

Для знешніх сузіральнікаў XI—XII сь. Літва – гэта, найперш, паганскі край, у якім праводзіцца місійная дзейнасць лацінскай царквы і экспансіянісцкая палітыка Кіеўскіх князёў. “Аповесць мінулых часоў” адносіць «литву» да «всех языци» – гэта значыць, да паганцаў. Этнічныя ацэнкі ў гэтых крыніцах не даюцца.

2. Дзяржаўна-палітычная традыцыя

“Рымская легенда”: літвінскі адказ на польскую палітычную дамінацыю і русінскі культурны ўплыў.

“Размова паляка з літвінам” – антысармацкі адказ на пашырэнне канцэпцыі шляхецкага народа.

3. “Лейці” – сацыяльны след архаічнай Літвы?

Лейцямі ў крыніцах называюць адну з групаў сялянаў, якія без выключэння належалі да дамену вялікага князя літоўскага. Артурас Дубоніс бачыць у “лейцах” этнічныя рысы гэтага сацыяльнага інстытута. Такім чынам, адбываецца прыўнясенне сацыяльнага вымярэння ў разуменне познесярэднявечнай Літвы.

4. “Літва” як спосаб землекарыстання

У крыніцах XVI ст. рэгіён “Літва” ў межах ВКЛ адрозніваецца ад “Русі” сістэмай павіннасцяў феадальна-залежнага насельніцтва, прынамсі, пасля Аграрнай рэформы сярэдзіны XVI ст. У “Літве” гэта пераважна паншчына, на “Русі” – традыцыйная натуральная і грашовая даніна, пазней таксама чынш.

5. Феномен прававая традыцыя

XVI ст. у Вялікім Княстве Літоўскім адзначана ўсталяваннем прававой традыцыі (Статуты ВКЛ і Галоўны Трыбунал ВКЛ), якая захавала сваю юрыдычную сілу да пачатку XIX ст., а гістарычна значэнне яе адчувалася і надалей. Услед за Юліюшам Бардахам мы можам задаць пытанне: як здарылася, што Вялікае Княства Літоўскае дасягнула кваліфікацыі такога ўзроўню, якога не змагла стварыць Карона Польская і ніякая іншая дзяржава Усходняй і Цэнтральнай Еўропы? Якія прычыны паўплывалі але тое, што краіна, якая, аднак, не лічылася тагачасным еўрапейскім лідэрам, у галіне заканадаўчай улады заняла такое незвычайнае, і нават выключнае месца? Вядомы польскі гісторык-правазнаўца сярод адказаў на гэтае пытанне называе таксама фактар “унутранай неадналітасці Вялікага Княства і ўзніклую тэндэнцыю да яе пераадолення”.

На працягу XVII – XVIII ст. шмат якія з мінулых рэгіянальных адрозненняў у Рэчы Паспалітай паступова перасталі ўплываць на захаванне асобнасці Вялікага Княства. Але можна сцвярджаць, што прававая традыцыя зберагла Літву.

Аналіз падарожжа тэрміну “Літва” на працягу пяці стагоддзяў, пачынаючы ад першай прыгадкі ў 1009 г. і да стварэння Трэцяга Статута ВКЛ у 1588 г., ёсць добрай ілюстрацыяй нелінейнай змены сэнсаў гэтага азначэння. Ад пачатку этнічнае напаўненне было недзе на перыферыі семантычнага напаўнення “Літвы”. Далей, на працягу XIV—XV ст. мы бачым канструяванне дзяржаўна-палітычнай традыцыі Літвы. Часткаю гэтага працэсу было ўзнікненне этнічнага складніку канцэпту “Літва”, які часам гарманіраваў з усталяваннем дзяржаўна-палітычнай цэльнасцю ВКЛ, а часам правакаваў узнікненне новых ментальных межаў (у тым ліку, радыкальны праект “лаціна як літоўская мова”). Нармалізаваць і стрымаць падобныя тэндэнцыі, якія маглі быць небяспечнымі для ВКЛ, здолелі дзве зусім розныя з’явы – усталяванне ўласнай высокай прававой традыцыі і негвалтоўная паланізацыя эліт ВКЛ.

Святлана Словік

“Мемуарная літаратура Беларусі XVIII - XIX ст. як крыніцы даследавання штодзённага жыцця шляхецкай сям’і : гістарыяграфічны аспект”

Штодзённае жыццё шляхецкай сям’і – гэта, перш за ўсё, лад жыцця яе гаспадароў. Каштоўную інфармацыю ў гэтым даюць архіўныя дакументы, але яны адлюстроўваюць больш знешнія падзеі. Таму ў даследаванні штодзённага жыцця шляхецкай сям’і вялікую ролю адыгрываюць мемуары. На думку прафесара А.Мальдзіса, асабліваць мемуараў заключаецца ў адлюстраванні грамадска-культурных працэсаў з шчыльным упляценнем у іх сямейнага жыцця. На працягу савецкага перыяду больш менш даследавалі мемуарыстыку ХVIII ст. літаратуразнаўцы, што выявілася ў працах беларускага навукоўца А.Коршунава. Што датычыць ХVIII- XIX ст., то мемуарная літаратура гэтага часу беларускай гуманітарнай навукай амаль не даследавалася. Звярталіся да такой багатай спадчыны, як выключэнне, лічаныя навукоўцы: А.Бірала, В.Грыцкевіч, А.Чарняева. Сапраўдная даследчая работа над мемуарыстыкай ХVIII- XIX ст была пакладзена прафесарам А.Мальдзісам, які пачаў разглядаць мемуары як каштоўную крыніцу даследаванняў не толькі для літаратараў, але гісторыкаў, этнографіаў, увёў ва ужытак шматлікія мемуары, акрэсліў іх геаграфію, храналогію, тыпалагізаваў, апісаў змест. Працы навукоўца вызначаюцца глыбінёй навуковага аналізу, арыгінальнасцю вывадаў, наватарскімі падыходамі.

Пачатак 90-х гадоў азнаменаваўся ўздымам вывучэння спадчыны Беларусі, у тым ліку і мемуарыстыкі. Але на фоне навейшых прац навукоўцаў з 1991 па 2011 г., кідаецца ў вочы зноў жа невялікая колькасць адпаведных даследаванняў. У разглядаемы перыяд намецілася некалькі тэндэнцый вывучэння мемуараў:

1. Навукова-даследчы накірунак, дзе ўпершыню мемуары служаць крыніцай даследаванняў штодзённай культуры шляхецкай сям’і. Шмат удзяляе ўвагі даследаванню мемуараў гісторык Н.Сліж, С.Словік і інш. Мемуары пачалі выкарыстоўвацца як гістарычныя крыніцы. А ў такіх артыкулах як «Культура шляхецкай сядзібы. Малы Свяцк – уладанне Гурскіх» гісторыкі выкарыстоўвалі не апублікаваныя мемуары, перададзеныя непасрэдна прадстаўнікамі шляхецкіх сямей з Гродзеншчыны. На III Міжнародным кангрэсе Беларусістаў у 2000г. пытанне аб даследаванні мемуарнай літаратуры набывае гучны характар праз даклад М. Банкоўскі «Шляхі і тупікі аднаго праекта «Беларусь у еўрапейскіх падарожных апісаннях XV–XX стст.». Аўтар адзначае: «...галіна гістарычнага краіназнаўства і міжкультурнага сутыкнення аказваецца да гэтага часу па-за полем зроку даследчыкаў». У 2009г. выйшла манаграфія прафесара А.Мальдзіса «Як жылі нашыя продкі ў ХVIII ст.», дзе падрабязна разглядаюцца творы мемуарнай літаратуры.

2. Другі перыяд можна ахарактарызаваць як «перакладны». Усплеск зацікаўленасці ў вывучэнні мемуарнай спадчыны выліўся ў актыўны іх перакладах з польскай на беларускую мову. У 1997г. выдавецтва «Польша» у серыі «Літаратурныя помнікі Беларусі» друкуе «Успаміны...» Л. Патоцкага, прыватнае выдавецтва «Беларускі кнігазбор» у 2003г. выдае ўспаміны Ф. Булгарына «Воспоминания».

3. Унікальнай з'явай, з'яўляецца тое, што «акрышчэ мемуарнай літаратуры» спарадзіла ў беларускіх навукоўцаў напісанне сучасных «дзярыюшаў». Так літаратарам М.Скоблам, дзякуючы прыватнай фінансавай падтрымцы і выдавецтву «Беларускі кнігазбор» у рамках праекту «Местачковы рэнесанс» быў выдадзены ў 1999г. «Дзярэчынскі дзярыюш» з апісаннем жыцця сям'і Сапегаў.

Можна казаць, што на сучасным этапе мемуарыстыка акрэсленага перыяду ўваходзіць у навуковы ужытак. Але працэс мае замаруджаны характар па прычынах.

1. Прыкметнай перашкодай з'яўляецца адсутнасць адпаведных дакладных бібліяграфічных даведнікаў;

2. Знаходжанне вялікай колькасці мемуараў па-за межамі Беларусі і пры адсутнасці фінансавання робіць проста немагчымым працу над імі.

Дзмітры Скварчэўскі

“Асэнсаванне паганства ў Вялікім княстве Літоўскім у кантэксце “Рымскай легенды” у творах XVI ст.”

1. У XVI ст. у ВКЛ захоўвалася не толькі памяць аб нядаўнім паганскім мінулым, але і працягвалі існаваць у сялянскім асяродку паганскія абрады, звычаі, забабоны. Іх апісалі у сваіх творах Мацей Стрыйкоўскі, Міхалон Літвін, Ян Малецкі, Ян Ласіцкі, Олаўс Магнус, Паўль Одэрборн і інш. Існаванне паганства ў XVI ст. пасля хросту Літвы (1387 г.) і Жамойці (1413 г.) патрабавала адмысловага тлумачэння і асэнсавання.

2. З XVI ст. у хроніках і публіцыстычных творах ВКЛ актыўна пачынае распаўсюджвацца “Рымская легенда” аб паходжанні літвы ад рымлян і, адпаведна, аб рымскіх каранях літоўскай дзяржаўнасці. Непасрэднае перасяленне рымлян на тэрыторыю будучай Літвы азначала для аўтараў XVI ст. аўтаматычны перанос рымскага паганства ў Літву.

3. Асэнсаванне паганства адбывалася некалькімі шляхамі: а) аўтаматычнае прызнанне паганскіх звычаяў і абрадаў рымскімі (напрыклад, у творы Міхалона Літвіна); б) пошук рымскіх каранёў літоўскіх паганскіх звычаяў праз іх падабенства (напрыклад, у Мацея Стрыйкоўскага); в) спроба канструявання літоўскага паганскага пантэону на ўзор рымскага (напрыклад, у Яна Ласіцкага).

4. Рымскімі лічыліся наступныя паганскія звычаі і абрады: пахавальны абрад (крэмацыя), ушанаванне стодаў, варажба, культ змяі, ушанаванне агню, мора, пагоркаў, азёр, пачор, святых лясоў, культы пенатаў, лараў, лемураў, геніяў і г.д. Па легендзе, літоўскі культавы цэнтр “Ромова” быў перанесены Палемонам, а назва яго паходзіла ад Рыму. Тут варта згадаць, што само імя заснавальніка літоўскай княскай дынастыі адсылае да антычнай міфалогіі: Палемон з’яўляўся сынам бога Гэфеста і быў адным з арганаўтаў. Матыў вандроўкі арганаўтаў у пэўных момантах сугучны з вандроўкай Палемона ў “Рымскай легендзе”.

5. Асэнсаванне літоўскага паганства ў кантэксце “Рымскай легенды” павінна было стаць дадатковым аргументам на карысць праўдзівасці легенды, а таксама ідэалагічным сродкам для фармавання рымскай ідэнтычнасці літоўскай шляхты.

Anton Kovaleu

“Expanding of Universe: North-East edge of European horizon from XIV to XV century (Kingdom of Poland and Great Duchy of Lithuania in West European geographical tradition)”

From the early Medieval European civilization was closed and oriented to itself. Trade and pilgrimage even as a crusading were the only ways to cross edges of Christian World.

Mongols' invasion in the middle of 13 century broke Europeans' traditional imagination about Universe. Thus the attempts of late 13 and early 14 century European intellectuals were oriented first of all to rebuilding of clear image of the world, absorbing the whole new information. However Geographical descriptions in early 14 century keep a tradition to limit Universe. In that case the circumscribing of North-East border seems to be an interesting example of medieval tradition and allows us to see a European attitude to Baltic region.

In this message for explicate the European perception of space we propose to focus on two medieval West European manuscripts. The first one is “*Descriptio Europae Orientalis*” (“Description of East Europe”, further DEO), which is written in 1307 by unknown French monk.

The second is “*Libelus de notitia Orbis*” (“Book of knowledge of the world” further LNO) which is written by archbishop of Soltaniyeh Johannes de Galonifontibus in 1404.

The North edge of the world of DEO in early 14 century is presented by Poland. The counting of territories of Poland shows, that the author does not see Baltic coast. However he knows *Pomorje (pomorianiam)*, but in author's opinion *Pomorje* is a similar of Czech Moravia. The edge is not spoken directly but by description of animal world of Poland: *tigers, unicorns, beavers and wild horses (Tigrides, vnicornia, castoria et equi indomiti)*

The North edge of LNO in early 15 century is presented by Lithuania (Lithuana) and Russia, which border with *the end of the World (Habent confines ab aquilone tramantianiam sive mare congelatum et nichil amplius et facit finem mundi in parte aquilonari)*.

Thus the expanding of European Universe could be easily notice between these extreme points (1307 and 1404). The beginning of European colonization on the other side of Europe seems to be a similar process. In search of ends of Universe Europeans were exploring World. Discovery of Christian Lithuania is a process predicting Age of Discovery.

Панэль 1.3. Post-ВКЛ: інтэрпрэтацыя і асэнсаванне

Анатоль Брусевіч

“Ідэя адраджэння ВКЛ у творчасці Адама Міцкевіча”

Даклад прысвечаны праблеме інтэрпрэтацыі ідэі адраджэння Вялікага Княства Літоўскага ў творчасці Адама Міцкевіча. Гэтая ідэя лягае якраз у аснову міцкевічаўскага рамантызму: Міцкевіч, як і многія яго суайчыннікі, лічыў сябе, несумненна, грамадзянінам ВКЛ – ідэальнай дзяржавы, якой не было на палітычных картах, але якая жыла ў сэрцах і думках тысячаў яе патрыётаў. Падцверджанне знаходзім у паэзіі рамантыка. Так, звяртаючыся ў сваіх творах да гістарычнага мінулага бацькаўшчыны, Міцкевіч зазвычай выбірае той адрэзак часу, калі Вялікае Княства Літоўскае яшчэ не знаходзілася ў саюзе з Польскім Каралеўствам. Гэта значыць, што Рэч Паспалітую, а тым больш Карону, паэт ўспрымаў альбо вельмі абстрактна, альбо свядома ствараў дыстанцыю паміж сабой і «польскасцю». Так, напрыклад, у ранніх паэмах – «Мешка, князь Навагрудка» і «Гражына» цяжка вылучыць «ідэю польскасці». Затое ёсць «ідэя Літвы», ліцвінскі патрыятызм, ёсць тое, што мы сёння назвалі б ідэалагічным выхаваннем, выхаваннем грамадзянскай адказнасці ў суайчыннікаў-ліцвінаў, а не суайчыннікаў-палякаў. Дзеля рэалізацыі гэтай задачы паэт звяртаецца да найбольш яскравых старонак з

гісторыі Вялікага Княства Літоўскага, стварае яскравыя вобразы рэальных гістарычных асоб, аднак галоўную ролю адводзіць не столькі самой гісторыі, колькі духу далёкай мінуўшчыны. Такім чынам, гісторыя Міцкевічам змешвалася з сучаснасцю дзеля стварэння алегорыі існуючай рэчаіснасці.

Святлана Лугаўцова

“Нашчадкі гістарычнай Літвы – літоўскі, украінскі, беларускі нацыянальны рух і ў XIX стагодзі: агульнае і асобнае”

Мэта артыкула – высветліць, чаму сярод нацыянальных рухаў, якія зарадзіліся ў XIX ст. у народаў, якія выйшлі з культурнай прасторы Вялікага княства Літоўскага і ў выніку гістарычных падзей апынуліся пад уладай Расійскай імперыі, беларускі нацыянальны рух апынуўся аутсайдарам.

На падставе аналізу манаграфіі Т. Снайдэра “Рэканструкцыя нацый: Польшча, Украіна, Літва і Беларусь, 1569–1999 гг.” (Мінск, 2010) вылучаюцца фактары, якія тармазілі развіццё беларускага нацыянальнага руха:

- адсутнасць ў беларусаў нацыянальнай царквы;
- сацыяльнае (шляхетскае) паходжанне лідараў беларускага нацыянальнага руха;
- блізкасць славянскай па паходжанню беларускай мовы да славянскіх польскай і расейскай моў, якія “спаборнічалі” паміж сабой на беларускіх землях;
- ўплыў палітыкі расейскіх улад на замацаванне тэрміна “Літва” ў якасці этноніма балцкага народа;
- размяшчэнне беларускага этнасу ў XIX ст. у межах адной імперыі, што не давала магчымасці лідэрам беларускага нацыянальнага руху выкарыстоўваць ў сваіх інтарэсах магчымасці міждзяржаўнай барацьбы;
- беларускія нацыянальныя дзеячы доўгі час адстойвалі федэралістскую па сутнасці ідэю аднаўлення ВКЛ, літоўскія – змагаліся за нацыянальную дзяржаву.

Беларускі нацыянальны рух апынуўся аўтсайдарам і ў параўнанні да сваіх украінскіх суседзяў, што было абумоўлена наступнымі прычынамі:

1. украінцы ўвайшлі ў эпоху “Навейшага часу” не зусім “бяздзяржаўнай” нацыяй. У XVII–XVIII ст. украінцы мелі палітычныя традыцыі самакіравання і самастойную кіруючую эліту; выхадцамі з казацкага асяроддзя Г. Грабянка, П. Орлікам, С. Велічка была сфармулявана канцэпцыя гістарычнага развіцця украінскага народа;
2. на тэрыторыі Беларусі не было ні воднага універсітэта, у той час як на тэрыторыі Украіны дзейнічалі Харкаўскі, Кіеўскі і Львоўскі універсітэты, якія сталі “пастаўшчыкамі” кадраў для нацыянальнага руху;
3. на тэрыторыі Беларусі земская рэформа пачала ажыццяўляцца толькі ў 1911 г. у той час, як на тэрыторыі Левбярэжнай Украіны менавіта тысячы фельчараў, аграномаў, статыстыкаў велі штодзенную “мурашыную” працу ў кірунку развіцця нацыянальнай свядомасці ў сялянскім асяроддзі;
4. у XIX ст. украінскі нацыянальны рух здолеў у поўнай меры выкарыстаць магчымасці, якія даваў падзел украінскай тэрыторыі паміж Расійскай і Аўстрыйскай імперыямі;
5. паўнаважнае развіццё нацыянальных рухаў немагчыма без стварэння ўласнага нацыянальнага міфа, агульнапрынятай схемы айчыннай гісторыі. На рубяжы XIX–XX ст. М. Грушэўскі стварыў сваю 10-томную “Гісторыю Украіны–Русі”. На тэрыторыі Беларусі твор аналагічнага ўзроўню і маштабу не з’явіўся;
6. у заходнееўрапейскіх дзяржавах асноўным мецэнатам нацыяналізма была мясцовая буржуазія. Узровень прамысловага развіцця Украіны быў вышэйшым. Беларускі

нацыянальны рух не меў нават такой падтрымкі, якую аказвалі ўкраінскім культурным арганізацыям Чыкаленка, Сімірэнка і інш.;

7. колькасць беларускай інтэлігенцыі была найбольш нізкай сярод народаў, якія раней уваходзілі ў склад Рэчы Паспалітай, што не дазволіла ні воднаму беларускаму гораду стаць цэнтрам беларускай культурнай абшчыны. Вільня, якая прэтэндавала на гэтую ролю, у выніку палітычных падзей XX ст. апынулася ў межах іншай дзяржавы.

Валерый Евароўскі

“Рэальнасць ВКЛ у філасофскім дыскурсе сучаснай Беларусі”

Сацыяльная рэальнасць (як нешта, што ёсць, ці што калі-небудзь было ў адносінах паміж суб'ектамі грамадства) можа быць супрацьпастаўлена таму, што атрымалася або пасмяротнаму жыццю гэтай рэальнасці ў свядомасці людзей, гістарычнай памяці ці ў аналах гісторыі. Прычым розныя рэальнасці трапляюць на розныя узроўні ўспрымання. Адны, напрыклад, забываюцца яшчэ пры іх фізічнай прысутнасці, іншыя маюць неўпарадкаваную і выпадковую памяць. Трэція становяцца нейкімі сімваламі, значэнне якіх параўноўваецца з вечнасцю. А сімвал -- гэта не толькі квінтэсенцыя ведаў але і пэўная аксіялагічная пераменная. Гэта тое, што адначасова усведамляецца, ацэньваецца, мае эмацыйнае перажыванне і ў пэўных выпадках становіцца інструментам сацыяльнай мабілізацыі.

«Краіна, у якой жыве Бог», – так вуснамі заезджых італьянскіх канонікаў надзвычай прыгожа сказаў аб сваёй Айчыне Вялікім княстве Літоўскім падданы «божай літасцю вялікага князя літоўскага, рускага, прускага, жамойцкага, мазавецкага» шляхціч з беларускага Ляхава Фёдар Еўлашоўскі. Прыведзенае меркаванне пэўна і ёсць узор не чытання і выкладання, але менавіта тварэння яго сучаснасці праз асэнсаванне той гістарычнай памяці, на якой грунтавалася першае беларускае Адраджэнне XVI–XVII стст.

Законы функцыянавання сусветнай супольнасці вызначаны цікавасцю чалавецтва да Сусвету ў цэлым, што увасабляецца ў філасофскіх і прававых тэорыях, а правілы функцыянавання нацыянальных дзяржаў вызначаны своеасаблівымі традыцыямі іх станаўлення і арэчаўлення ў адпаведных культурах. Таму асаблівую цікавасць сёння ўяўляюць феномены, у якіх філасофскае і нацыянальнае спалучаюцца не механічна, але арганічна, паколькі менавіта гэтыя структуры з'яўляюцца своеасаблівымі мадэлямі рэалізацыі згаданай задачы. Пэўны вопыт такога супастаўлення дае такая акадэмічная дысцыпліна як "Гісторыя філасофскай і грамадска-палітычнай думкі Беларусі" і той праект па напісанні шматтомнай гісторыі Беларусі які ажыццяўляе Цэнтр гісторыка-філасофскіх і кампаратыўных даследаванняў Інстытута філасофіі НАН Беларусі.

Традыцыйна менавіта інтэлектуальная гісторыя ВКЛ ў Беларусі больш усяго прыцягвала ўвагу даследчыкаў. І гэты феномен выкліканы не толькі шматлікімі фактарамі навуковага характару, але і іншымі абставінамі, якія не вынікаюць наўпрост з факталагічнага базіса перыяду. Кожны даследчык знешне вольны пры выбары напрамка сваёй цікавасці, але ў гэтым працэсе важную ролю адыгрывае тое, што французскі сацыёлаг П'ер Бурдз'е называе гамалогіяй альбо нейкай рацыянальна-эмацыйнай сімпатыяй, якая ўзнікае паміж даследчыкам і яго прадметам. Гамалогія ВКЛ мае для беларускай нацыянальнай культуры фундаментальнае значэнне.

Гістарычна склалася так, што для Беларусі культурныя дасягненні Вялікага княства – не толькі ідэал, але і прыклад для пераймання, своеасаблівае залатое стагоддзе, якое працягвае жыць і сёння. І ў гэтым дачыненні гэта гамалогія ёсць важнейшай характарыстыкай не толькі прадмета філасофскай і грамадска-палітычнай думкі Беларусі, але і ўсяго цэласнага стаўлення да мінулага – гістарычнай памяці, ірацыянальна-інтэлігібельнага пачуцця адышоўшага, фундаментальна-анталагічнай генеалогіі

паходжання. Гэта ўсё тое, што складае найбольш прывабны праект гістарычнага светаадчування, і, такім чынам, частку нашай духоўнай будучыні.

Сяргей Салей

“Вялікае княства Літоўскае ў гістарычнай памяці сучасных беларусаў”

У гістарычнай памяці сучасных беларусаў прысутнічае некалькі ўзаемазвязаных дыскурсаў вытлумачэння мінулага. Пад час выступу плануецца вызначыць наяўнасць і прааналізаваць месца Вялікага княства Літоўскага (далей – ВКЛ) у гістарычнай памяці сучасных беларусаў і паспрабаваць адказаць на пытанне пра тое, ці можам мы казаць пра працэс стварэння калектыўнай ідэнтычнасці спадкаемцаў ВКЛ у сучасным беларускім грамадстве.

Асноўны змест выступу будзе прысвечаны фіксацыі і аналізу “месцаў памяці” ВКЛ у масавай свядомасці сучасных беларусаў, каторыя сёння кладуцца ў аснову сімвалічнай гісторыі Вялікага княства Літоўскага, і пры дапамозе якога адбываецца працэс канструявання гісторыі ВКЛ *другога ўзроўню*.

Ідэя фіксацыі “месцаў памяці” Вялікага княства Літоўскага ў сучаснай Беларусі была рэалізавана аўтарам выступу ў межах даследніцкага праекта “Use and Misuse of Middle Ages” факультэта медыявістыкі Цэнтральна-еўрапейскага універсітэта (г. Будапешт, Венгрыя) пад кіраўніцтвам прафесара Габара Клянціца.

Сыходзячы з прапанаванай праграмы даследвання, удзельнікі праекта, што прадстаўлялі большасць краін Цэнтральнай і Усходняй Еўропы, збіралі і апісвалі матэрыяльныя і нематэрыяльныя сведчання сучаснага выкарыстання сярэднявечча ў іх краінах па вызначанай схеме, што, з улікам некаторых мадыфікацый, была выкарыстана аўтарам для апісання найбольш значных “месцаў памяці” ВКЛ ў сучаснай Беларусі.

Структура выступу будзе будавацца па наступнай схеме:

- Месца ВКЛ у акадэмічных даследваннях.
- Месца ВКЛ у школьнай праграме.
- Месца ВКЛ у палітычным дыскурсе.
- Месца ВКЛ у адзначаемых гадавінах падзей і значных асоб.
- Месца ВКЛ у музейных экспазіцыях, турыстычных маршрутах і літаратуры.
- Месца ВКЛ у тэлевізійных праграмах, кіна- і відэафільмах, музыкальных кліпах,

Інтэрнэце.

- Месца ВКЛ у штодзённым жыцці ў Беларусі.

Пад час выступу будуць прадстаўлены папярэднія высновы даследвання, а таксама будуць прапанаваны пытанні для далейшых даследванняў па дадзенай тэме.

Аляксей Дзермант

“На руінах ВКЛ: літоўскі фактар беларускай ідэнтычнасці”

Вялікае Княства Літоўскае ў паспалітай свядомасці і працах некаторых даследчыкаў (Цімаці Снайдэр) часта выступае як калыска сучасных нацый, у тым ліку беларускай. У этнакультурнай і канфесійнай палітыры ВКЛ розныя спецыялісты ў залежнасці ад уласных метадалагічных або нават ідэалагічных устаноў шукаць пачаткі беларускай ідэнтычнасці і яе сувязі з сучаснай беларускасцю. Працы апошніх гадоў у гэтым абсягу (Валер Булгакаў, Алег латышонак, Ігар Марзалюк) адкрываюць новыя далягляды для разумення і даследвання, гэтаксама як і каталізуюць дыскусію па найбольш праблемным пытанням.

У сваім выступе хацелася б прааналізаваць пазіцыі найбольш знакавых аўтараў, якія звярталіся да праблематыкі вытокаў беларускай ідэнтычнасці і прапанаваць сваю

візію з адмысловай увагай да літоўскага фактару ў яго гістарычным і этнакультурным вымярэнні. Ці можна казаць пра яго агулам або ён займаў і займае перыферыйнае становішча ў беларускім нацыянальным дыскурсе. Якімі ёсць метады працы рэканструяваннем ідэнтычнасці ў ВКЛаўскую эпоху і як магчыма дастасаваць іх да літоўска-руускай праблематыкі? Якое месца літоўшчына займае ў даследаваннях спецыялістаў і паспалітай свядомасці. Як беларуская сітуацыя з даследаваннем і разуменнем літоўшчыны суадносіцца з найноўшымі тэндэнцыямі ў навуцы і публічнай сферы ў сучаснай Літве?

Актуальнасць падобнага дыскусійнага поля вынікае не толькі з “гарачыні” абмераванняў у Беларусі, але і дзеля спробы выпрацоўкі агульных падыходаў да разумення ключавых момантаў фарміравання беларускай ідэнтычнасці ў мінулым, і ў будучыні.

Аляксандар Стральцоў-Карвацкі

“Працягласць ідэі Вялікай Літвы з канца XIX ст.”

1. Паняцце Вялікай Літвы ў думцы краёўцаў Ялавецкі, бп.Ропп, Скірмунт, Вайніловіч, Мэйштовіч і інш.
2. Фэдэрацыйная канцэпцыя Ю.Пілсудскага месца Літвы, Беларусі і Украіны
3. Ідэі Вялікай Літвы ў літоўскім і беларускім асяроддзі ідэі аднаўлення ВКЛ
4. Польшкія вялікадзяржаўныя канцэпцыі ў думцы “Віленскіх зуброў” і месца Літвы ў іх ідэі аўтаноміі Віленскага Краю
5. Пераемнасць ідэі Вялікай Літвы ў польскай, беларускай і літоўскай эміграцыі думкі польскіх, літоўскіх і беларускіх дзеячоў на эміграцыі
6. Вяртаньне да ідэі Вялікай Літвы ў канцы XX ст. сустрэчы палітыкаў Літвы, Латвіі, Беларусі і Украіны
7. Працягвальнікі ідэі ў сённяшнім часе. Натхнёныя працягвальнікі ідэі Вялікай Літвы сёння ў Беларусі, Літве і Польшчы

“Беларусь і рэгіянальна-эканамічная інтэграцыя ў Цэнтральнай Еўропе”

1. Гісторыя ідэі Цэнтральнай Эўропы
Дзяржаўныя ўтварэнні, якія задалі традыцыі Цэнтральнай Эўропы: Рэч Паспалітая і Аўстра-Вугорская манархія; ідэі Міттэльэўропы і г.д.
2. Характарыстыка сыстэмаў інтэграцыі: Усходняе Партнэрства, ЕАСГ, Вышаградская група, ЦЭІ, ідэі БЧС і інш.
Мэты іх утварэння і вынікі функцыянавання; удзел Беларусі
3. Магчымыя сцэнары ўключэння Беларусі і цэнтральна-эўрапейскі абшар
Эканамічныя, культурныя і палітычныя перадумовы вяртаньня Беларусі ў цэнтральна-эўрапейскі абшар; перспэктывы ўзаемнага набліжэння цэнтральна-эўрапейскіх краін і Беларусі
4. Высновы
Ацэнка магчымасці і часовай перспэктывы ўваходжаньня Беларусі ў цэнтральна-эўрапейскі абшар

Олександр Маслак

“Узаемаадносінны паміж казацтвам і ВКЛ у сярэдзіне XVII ст. ў кантэксте кансерватыўнай палітычнай філасофіі Вячаслава Лыпыньскага”

Різноманітні аспекти військово-політичного протистояння між Великим князівством литовським і українським козацтвом у період 1648-60-х рр., в останні десятиліття стали предметом уваги білоруських істориків. В українській же історіографії подій «Хмельниччини» ця тема, з різних причин, є досить маргіальною.

Втім, все ж, у творчості засновника «державницької школи» української історіографії ХХ ст. та модерного українського консерватизму – В'ячеслава Липинського, ця тематика займала одне із найважливіших місць. Метою цього виступу є не історіографічний аналіз відповідних творів Липинського, а висвітлення проблеми використання Липинським історіографічного матеріалу ХVII ст. для формулювання основних ідей політичної філософії та «політичного міфу» українського консерватизму.

Безпосередньо тематика стосунків між ВКЛ і козацтвом у часи «Хмельниччини» висвітлюється у праці Липинського „Stanisław Michał Krzyczewski. Z dziejów szlachty ukraińskiej w szeregach powstańczych pod wodzą Bohdana Chmielnickiego” (1912 р.). Праця, як зазначають дослідники, мала двох головних героїв –колективного та індивідуального. Колективним героєм була та частина коронної та литовської шляхти, яка підтримала повстання Хмельницького. Індивідуальним – персоніфікація цієї частини шляхти в особі великолитовського шляхтича Станіслава Міхала Кричевського. Кульмінацією оповіді є смерть Кричевського у битві під Лоевом із литовським же військом Януша Радзивіла. У своєму наративі Липинський свідомо конструює образ Кричевського (якоюсь мірою образ «агіографічний»), як персоніфікацію ідеалу кращого представника шляхетської верстви, що саме через неприйняття розкладу лицарського етосу у середовищі провідної верстви Речі Посполитої стає на бік повстанців. Будучи елітистом, послідовником ідей Вільфредо Парето, Липинський вважає що саме подібний тип людини повинен бути основою нової контреліти, яка є системоутворюючим чинником формування кожної нової державності.

Фабулою іншої монографії Липинського «На переломі», що вийшла у 1920 р. (розширений варіант праці „U szczytu potęgi”, що була частиною збірника 1912 р. Z dziejów Ukrainy”), була присяга пінської шляхти Богданові Хмельницькому 20 червня 1657 р. На думку Липинського пінська шляхта була зосередженням найконсервативніших елементів руського нобілітету в рамках Речі Посполитої обох народів, що протиставляються автором «прогресистським» магнатам типу Яреми Вишневецького. Тут знову постає образ «консервативної контреліти», основоположний для політичної філософії Липинського. Разом із тим, «руський» консерватизм був характерним також і для пінської шляхти римо-католицького віросповідання. Саме така консолідація консервативної шляхти різних віросповідань, стала історичним втіленням принципу територіального патріотизму, як одного з головних постулатів політичної філософії Липинського. Присяга ж шляхти Пінського повіту безпосередньо Гетьманові, а не Війську Запорізькому, була проявом квазімонархічних тенденцій (втім, досить непослідовних).

Таким чином очевидно, що в описаних історичних колізіях Липинський намагався знайти історичну легітимацію основних принципів своєї політичної філософії: елітизму, територіального патріотизму та монархізму

Елена Русина

“Великое княжество Литовское: Взгляд из Украины”

Очевидно, нет нужды доказывать, сколь важное место в истории белорусского и украинского народов принадлежит Великому княжеству Литовскому (далее: ВКЛ). Несмотря на это приходится констатировать, что в современной Украине изучение так называемого «литовского» отрезка ее истории (т.е. периода от середины XIV в. до последней трети XVI в.) находится в стороне от магистральных путей развития национальной историографии. Именно в этой области накопилось огромное количество

устаревших клише и стереотипов, значительная часть которых восходит к работам второй половины XIX – начала XX ст., когда делались первые попытки осмысления указанного промежутка украинской истории.

Консервации генерированных на рубеже XIX-XX вв. представлений в значительной мере способствовал упадок соответствующих исследований в советской историографии. Не секрет, что в ней доминировала московцентричная схема исторической эволюции народов, населявших СССР. Любое отклонение от этой умозрительной схемы имплицитно рассматривалось как тупиковая историческая модель. Понятно, что подобный подход не стимулировал объективный анализ процессов, происходивших на территории ВКЛ – полиэтничного и поликонфессионального государства, чуждого религиозной нетерпимости и любых форм ортодоксии, с широкой региональной автономией, гарантиями личных и сословных прав. Вопреки привлекательности этой модели социального и государственного устройства, Москва и Вильно объявлялись потенциально неравнозначными центрами объединения восточнославянских земель.

Не удивительно, что в советский период история украинских земель как составляющей ВКЛ искажалась и упрощалась. Однако и после обретения Украиной государственной независимости и смены господствующей исторической парадигмы ситуация не претерпела существенных изменений. Если в Беларуси национальное возрождение рубежа 1980-1990-х годов опиралось на наследие ВКЛ, то для украинцев своеобразным «золотым веком» стали позднейшие, «казацкие», времена, а само казачество превратилось в краеугольный камень украинской идентичности. И именно на фоне бума казаковедческих исследований в современной исторической науке особенно заметно отсутствие глубокого профессионального интереса к событиям XIV-XVI вв.

Отсутствуют и вненаучные факторы, которые могли бы активизировать исследование этой эпохи (как, например, популярная некогда идея Балто-Черноморского экономического пространства, ныне, к сожалению, позабытая). Как результат, в исторической памяти наблюдается неоправданный «перекос»: XIV-XVI вв. воспринимаются общественным сознанием лишь как некое малозначительное звено между «отечественной Античностью» (т.е. временами Киевской Руси) и национальным Возрождением XVII ст., когда происходили «настоящие», значимые для Украины события.

Исправление подобной деформации вряд ли возможно в краткосрочной перспективе. Необходимо, с одной стороны, изменение тематики научных исследований, с другой – развитие коммеморативных практик, связанных с историей ВКЛ. Речь идет не только о проведении «юбилейных» торжеств с участием украинских, белорусских и литовских специалистов (ближайшим поводом могут служить, например, годовщины битв на Синей Воде и под Оршей), но и создание разнообразных «мест памяти», связанных с отдельными событиями и персоналиями. Важна и популяризация прошлого в виде инсценировок на городских праздниках, фестивалях исторической реконструкции и т.п.

Аляксандр Краўцэвіч

“Нерэалізаваны патэнцыял. Вялікае Княства Літоўскае і беларускі нацыяналізм”

Надзвычай важнай часткай ідэалогіі кожнага нацыяналізму ў Цэнтральна-Усходняй Еўропе ў 19 – 20 ст. была прысвоеная традыцыя сярэднявечнай дзяржаўнасці (напр. у чэхаў, харватаў, летувісаў). Кожны нацыянальны рух прайшоўшы тры класічныя фазы развіцця: навуковую – вывучэнне мовы, звычаяў, мінулага свайго народу, нацыянальнай агітацыі і масавасці, урэшце выпрацоўваў палітычную праграму, дзе галоўнай мэтай з’яўлялася ўласная дзяржава. Важным аргументам у абгрунтаванні такой праграмы было

існаванне дзяржаўнасці ў мінулым. Этнічныя супольнасці, якія не маглі прысвоіць традыцыі якой-небудзь дзяржавы мінулага, былі змушаныя апеляваць, галоўным чынам, да прынцыпу права народу на самавызначэнне, мелі праблемы з нацыянальным будаўніцтвам і адставалі ў гэтай справе ад іншых (напр. славакі, славенцы, латышы).

Беларускі нацыяналізм, які развіваўся ў надзвычай цяжкіх, неспрыяльных умовах, таксама шукаў апірышча сваім палітычным прэтэнзіям у слаўным мінулым. Такім апірышчам маглі быць старажытныя дзяржаўныя арганізацыі - Полацкае і Тураўскае княства, а таксама Вялікае Княства Літоўскае.

Аднак прысвоіць традыцыі дзяржаў, якія ў сярэднявеччы дзейнічалі на тэрыторыі Беларусі, беларускаму нацыяналізму не ўдалося па некалькіх прычынах. Першая – недахоп навуковых кадраў, якія маглі б апрацаваць гістарычную канцэпцыю беларускага нацыяналізму. Другая, галоўная, адсутнасць сістэмы школьнай адукацыі на беларускай мове і ў беларускім духу (больш-менш шырокую сетку беларускіх школаў удалося стварыць толькі на тэрыторыі нямецкай акупацыі ў першую ўсясветную вайну). Дамінавалі расейская і польская адукацыйныя сістэмы, якія транслявалі беларусам уласнае бачанне іх гісторыі. Полацкае і Тураўскае княствы інтэрпрэтаваліся як частка агульнай старажытнарускай дзяржавы – гістарычнага падмурка Расейскай імперыі. Вялікае Княства Літоўскае актыўна прысвойвалі летувісы ў канкурэнцыі з палякамі.

Між тым, сучасныя даследаванні паказалі, што традыцыя ВКЛ патэнцыйна магла стаць беларускім набыткам, бо для гэтага меліся сур'ёзныя гістарычныя падставы. Па-першае, тэрыторыя сучаснай Беларусі была галоўнай складной часткай дзяржавы. Большая частка ядра дзяржавы – Верхняга і Сярэдняга Панямоння – гістарычная Літва – сённяшнія этнічна беларускія землі. Афіцыйнай мовай ВКЛ да канца 17 ст. была старабеларуская і захавалася агромністая пісьмовая спадчына на гэтай мове – неабсяжнае поле дзейнасці беларускіх гісторыкаў і культуролагаў. За час дзейнасці ВКЛ беларускі этнічны абшар значна павялічыўся коштам летувіскага, г.зн. аб'ектыўна існаванне гэтай дзяржавы было для беларускага этнасу спрыяльным.

Беларускаму нацыяналізму не ўдалося трывала засвоіць традыцыю ВКЛ да сённяшняга дня, нягледзячы на існаванне ўласнай дзяржаўнасці, што з'яўляецца адной з прычынаў перманентнага крызісу гэтай дзяржаўнасці.